

De Nachtwacht

van de
Middel nederlandse literatuur

Een bloemlezing
van Middel nederlandse letterkunde
in hedendaags Nederlands

Robert Castermans
en
Henri Castermans †

**De Nachtwacht
van de
Middel nederlandse literatuur**

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:

Alles over vrouwen versieren, De beste versiertips, Deel 2

Lovematches, Alles over vrouwen versieren, Deel 1

Beatrijs, De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza

Elckerlijc in hedendaags Nederlands, De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven, Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen

De blootsvoetse broeders (De bervoete broers) en Stout en Onbeschaamd (Stout ende Onbescaemt) in hedendaags Nederlands, En andere kluchten van de rederijkers

Karel en Elegast (Karel ende Elegast), De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza

Het esbatement van den appelboom (Het esbattement over de appelboom) in hedendaags Nederlands en andere kluchten van de rederijkers, Met een uitgebreide toelichting and with a summary in English of The Farce of the Apple Tree

De klucht Nu noch (Toe maar) in hedendaags Nederlands, andere kluchten, sproken en boerden, Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur en een pittige polemieek met prof. dr. Ludo Jongen

Lanseloet van Denemarken en De heks in hedendaags Nederlands, Een verkrachter of een verleider?

Granida van P.C. Hooft in hedendaags Nederlands, Met een uitgebreide toelichting

Salarisonderhandelen, De beste strategieën en tips voor een hoger salaris

Zie over deze boeken:

www.lovematches.nl

www.salarisonderhandelen.nl

en

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken

Robert Castermans
en
Henri Castermans †

**De Nachtwacht
van de
Middel nederlandse literatuur**

**Een bloemlezing
van Middel nederlandse letterkunde
in hedendaags Nederlands**

Brave New Books
Amsterdam
2024

Copyright © 2024 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vormgeving en omslag: xpressie – Arnoud Bernhard

ISBN: 9789465121215

NUR: 613, 620, 621, 622, 307 – mediëvistiek, Nederlandse taal en letterkunde algemeen, Literatuurgeschiedenis van de Lage Landen, Letterkunde, Toneel-, theater- en filmteksten, ook scenario's
Trefw.: bloemlezing, middeleeuwse letterkunde, toneel, verhalen, gedichten, Nederlandse literatuur

Afb. voorplat: Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669):
Nachtwacht (1642), Rijksmuseum in Amsterdam

*In loving memory of
In liefdevolle herinnering aan*

*Riet Castermans-Janssen
13 november 1923 – 27 juli 1980*

*Fons Castermans
22 september 1925 – 3 april 2022*

*Henri Castermans
19 september 1950 – 18 september 2023*

Zie over Riet en Fons: [https://salarisonderhandelen.nl/
in-memoriam-fons-castermans](https://salarisonderhandelen.nl/in-memoriam-fons-castermans)

Zie over Henri: [https://salarisonderhandelen.nl/
in-memoriam-henri-castermans](https://salarisonderhandelen.nl/in-memoriam-henri-castermans)

INHOUD

Voorwoord	9
1. Karel en Elegast.....	11
2. Beatrijs	29
3. Lanseloet van Denemarken	42
4. De heks	63
5. Toe maar	67
6. Elckerlijc	86
7. De blootsvoetse broeders.....	122
8. Stout en Onbeschaamd	147
9. Het esbattement over de appelboom	170
10. Zonder geluk vaart niemand wel.....	200
11. Zeg nu eens wie de prijs gewonnen heeft.....	202
12. Dit gaat over de man die graag dronk.....	204
13. Over een man die in een kist verstopt zat	208
14. Over de man die twee vrouwen wilde.....	210
15. Over de dorpsbewoner en zijn vrouw.....	212
16. Het meisje met de mooie vlechtjes.....	214
17. Een boerde	216

18. Over een begijn, Een goede boerde.....	217
19. Dit gaat over de tanden	218
20. Wat een waanzin.....	219
21. Een boerde (als scheldlied)	221
22. Een boerde (als lofzang op de ideale vrouw).....	223
23. Over een goede daad van de duivel.....	225
24. Dit gaat over Heile uit Beersel, die drie mannen in de maling nam	227
25. Twee studenten als voorbeeld, Een goede boerde..	230
26. Over de wagen	233
27. Een goed beminde vrouw is een huis vol vrede	241
28. Tjee, hartje lief, wat stinkt je adem.....	245
29. Probeer zelf ook eens dit soort liefde.....	248
30. Het Egidius-lied / Het Henri-lied	254
31. Het Wilhelmus.....	259
Afbeeldingen.....	268
Noten.....	270
Bibliografie.....	276

VOORWOORD

Deze bloemlezing bevat de hertalingen van Middelnederlandse teksten die ik eerder in boekvorm heb gepubliceerd. Op verschillende plaatsen heb ik een stilistische verbetering aangebracht. Elf teksten verschijnen hier voor het eerst:

- *Zonder geluk vaart niemand wel*
- *Zeg nu eens wie de prijs gewonnen heeft*
- *Over een goede daad van de duivel*
- *Dit gaat over Heile uit Beersel, die drie mannen in de maling nam*
- *Twee studenten als voorbeeld, Een goede boerde*
- *Over de wagen*
- *Een goed beminde vrouw is een huis vol vrede*
- *Tjee, hartje lief, wat stinkt je adem*
- *Probeer zelf ook eens dit soort liefde*
- *Het Egidius-lied / Het Henri-lied*
- *Het Wilhelmus*

Van de teksten 27 t.e.m. 31 heb ik ook de Middelnederlandse versie opgenomen. Zo nodig licht ik teksten uitgebreid toe. Ook van *Een boerde* (als scheldlied en als lofzang op de ideale vrouw) heb ik het Middelnederlands weergegeven. De lezer die geïnteresseerd is in achtergrondinformatie over de teksten zonder toelichting, kan desgewenst mijn eerdere publicaties raadplegen.

Mijn keuze van de teksten is uiteraard betwistbaar. Belangrijke criteria waren literaire waarde, humor en ook scabreusheid. Vaak wordt gedacht dat de Middelnederlandse letterkunde voornamelijk bestaat uit riddersverhalen en stichtelijke teksten. Maar er zijn genoeg ronduit seksuele en seksueel getinte teksten waaruit blijkt dat de middeleeuwen bepaald niet ‘braaf’ waren. Dat waren ze niet in hun pennenvruchten en ook niet in het echte leven. De schuinste teksten in deze bloemlezing zijn mijns inziens *Over een begijn* en *Probeer zelf ook eens dit soort liefde*. De eerste tekst is ronduit pornografisch en nóg schunniger dan de tweede is amper mogelijk.

Het *Wilhelmus* behoort niet echt tot de middeleeuwse literatuur, maar heeft enkele rederijderskenmerken en verdient extra aandacht als het Nederlandse volkslied.

Negen teksten (nr. 3, 4, 12, 13, 16, 17, 18, 19 en 21/22) zijn overgeleverd in het handschrift-Van Hulthem. Vanwege zijn rijkdom wordt het Hulthemse handschrift wel ‘de Nachtwacht van de

Middel nederlandse letterkunde' genoemd.

Dit handschrift is vernoemd naar een vroegere eigenaar, mr. Karel van Hulthem (1764-1832). Momenteel bevindt het zich in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel onder signatuur 15.589-623. Het handschrift-Van Hulthem dateert van circa 1405-1408 en bevat 215 Middel nederlandse teksten (Castermans 2024c, p. 22).

Mijn hertalingen zijn niet per versregel, maar in doorlopend proza. De nadelen van een rijmvertaling ten opzichte van een prozavertaling zijn dat de verstaanbaarheid en de leesbaarheid minder zijn en dat door de rijmdwang van een rijmvertaling vaak woorden worden gebruikt die de betekenis niet goed weergeven, verouderd zijn of onnatuurlijk klinken. Vertalen is kiezen en ik kies voor een begrijpelijke en prettig leesbare prozatekst die de betekenis van de brontekst zo goed mogelijk weergeeft.

Prof. dr. Theo Meder dank ik heel hartelijk omdat hij zo vriendelijk was om op verzoek mijn hertaling *Over de wagen* van commentaar te voorzien. Uiteraard ben ik als enige verantwoordelijk voor de inhoud van deze tekst.

Omdat mijn oudste broer Henri Castermans er indirect voor gezorgd heeft dat dit boek er nu is, noem ik zijn naam op het omslag en de titelpagina.

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.lovematches.nl of www.salarisonderhandelen.nl

Rest mij je veel leesplezier te wensen!

Robert Castermans
Amsterdam, 18 september 2024

1. KAREL EN ELEGAST

Karel ende Elegast

Proloog (vs. 1-10)

Een waargebeurd verhaal, dat van a tot z waar is, kan ik u vertellen. Luister ernaar. Het was op een avond dat Karel ging slapen in Ingelheim aan de Rijn. Het hele land was van hem. Hij was zowel keizer als koning. Luister nu naar een wonder Gods, dat op waarheid berust. Wat de koning daar is overkomen, dat weten velen nog goed.

Drievoudig goddelijk bevel om te stelen (vs. 11-192)

Hij verbleef in Ingelheim en was van plan de volgende dag zijn kroon te dragen en een hofdag te houden om zijn roem te vergroten. Terwijl de koning lag te slapen, riep een engel hem toe, zodat hij wakker schrok van de woorden die de engel sprak. Hij zei: 'Edele man, sta op en doe snel uw kleren aan. Bewapen u en ga stelen, anders verliest u uw leven en uw eer. God is de Heer van het hemelrijk en Hij heeft mij opdracht gegeven om u dit te bevelen. (25) Als u deze nacht niet gaat stelen, zal het u niet goed vergaan. U zult sterven nog vóór de hofdag voorbij is. Zorg dat dit niet gebeurt en ga alstublieft stelen. Pak uw lans en schild, bewapen u, bestijg onmiddellijk uw paard en treuzel niet.'

De koning hoorde dit. Hij vond dit erg vreemd omdat hij niemand zag. Wat kon deze boodschap betekenen? Hij dacht dat hij het in zijn slaap gehoord had. Daarom trok hij zich er niets van aan en dacht aan iets anders.

De boodschapper, de door God gestuurde engel, zei op boze toon tegen de koning: 'Karel, sta op en ga stelen. Van God moet ik u dit uitdrukkelijk bevelen, anders zult u uw leven verliezen.' Na deze woorden zweeg hij.

Omdat de koning erg geschrokken was, (50) riep hij: 'Welk ongeluk treft mij! Wat heeft dit wonder te betekenen? Is het een zinsbegoocheling die mij kwelt en mij dit wonderlijke bevel geeft? Ach, Heer in de hemel, wat voor nut heeft het voor mij om te gaan stelen? Ik ben zo rijk! Er is niemand op aarde, noch koning noch graaf, die zo rijk is aan goed als ik of hij moet mij onderdanig zijn en mij dienen. Nergens vindt men een land dat zo groot is als het mijne. Het land is helemaal van mij als keizer, van Keulen aan

de Rijn tot aan Rome. Ik ben de vorst en mijn vrouw is de vorstin van de onstuimige Donau in het oosten tot aan de zee in het westen. Daarnaast bezit ik nog veel meer, Galicië en Spanje, dat ik eigenhandig heb veroverd. (75) De heidenen heb ik daar verdreven zodat het hele land van mij werd. Waarom is het dan nodig om te gaan stelen als een armoedzaaier? Waarom gebiedt God mij dit? Ik ga liever niet tegen Zijn gebod in. Wist ik maar dat Hij het mij beval. Ik kan het nauwelijks geloven dat God mij de schande toewent dat ik zou gaan stelen.' Terwijl hij zo lag te peinzen en maar bleef piekeren, werd hij een beetje slaperig zodat hij zijn ogen sloot.

Toen zei de engel van zojuist: 'Koning, als u Gods bevel in de wind slaat, bent u verloren. Het zal u uw leven kosten.' De engel uit het hemelse paradijs zei: 'Koning, wees wijs, ga stelen als een dief, omdat God het wil.' Met deze woorden ging de engel weg en Karel sloeg een kruis vanwege al het wonderlijke dat hij had gehoord.

(100) 'Een bevel van God wil ik niet negeren. Ik zal gaan stelen, ook al is dat een schande, zelfs al word ik ervoor opgehangen. Toch had ik veel liever gehad dat God mij alles had afgenomen wat ik van Hem in leen heb, zowel mijn burchten als mijn rijk, behalve mijn wapenrusting. Ik zou dan aan de kost komen met schild en lans als iemand die arm is en een onzeker bestaan leidt. Dat zou ik veel liever willen dan dat ik gedwongen word om nu onmiddellijk te gaan stelen. Gaan stelen of Gods genade verliezen. Moge Hij me nu bijstaan. Ik wou dat ik niet hoefde te gaan stelen, ook al zou het me zeven stenen burchten aan de Rijn kosten. Hoe kan ik deze schande verklaren aan de ridders en de heren (125) die hier in het kasteel verblijven? Hoe moet ik uitleggen dat ik in deze donkere nacht alleen, zonder hulp, ga rijden in een landstreek die mij geheel onbekend is?'

Na deze gedachten maakte koning Karel zich klaar om te gaan stelen en deed zijn kostbare wapenrusting aan. Hij legde zijn wapenrusting, de beste die iemand ooit gezien had, altijd naast zijn bed. Toen hij zich zo bewapend had, liep hij door het paleis. Er was geen slot of deur die hem tegenhield. Ze waren voor hem geopend. Hij kon gaan en staan waar hij maar wilde. Er was niemand die hem zag, want iedereen lag te slapen als een roos, zoals God het wilde. Dit deed Hij vanwege de gehoorzaamheid van de koning. Gods hulp stond hem ter beschikking. (150) Toen hij de slotbrug was overgegaan, sloop hij naar de stal omdat zich daar zijn paard en paardentuig bevonden. Zonder aarzelen zadelde hij zijn prijzenswaardig paard en besteeg het. Toen hij bij de poort kwam aangereden, zag hij de wachtloper en de poortwachter. Zij beseften niet dat hun heer met zijn schild vlak bij hen was. Zij sliepen vast, zoals God dat wilde. De koning steeg van zijn paard en opende de

vergrendelde poort. Hij leidde zijn paard naar buiten zonder enig gerucht te maken.

Toen ging koning Karel weer in zijn zadel zitten en zei: 'God, zo waarlijk als U naar de aarde bent gekomen om als Zoon en Vader iedereen te verlossen die Adam in het verderf had gestort en allen die na hem werden geboren, (175) zo waarlijk als U Zich liet kruisigen nadat de Joden U hadden gevangengenomen – zij staken U met een lans, sloegen U en schepten daar genoeg in – en U, Heer, deze bittere dood onderging om ons uit de nood te helpen, waarna U het voorgeborchte openbrak, en zo waarlijk als U Lazarus, die in zijn graf lag, liet opstaan uit de dood en van stenen brood maakte en van water wijn, zo moge U mij beschermen in deze duistere nacht en mij Uw macht openbaren. Ootmoedige God, almachtige Vader, tot U wend ik mij volledig.'

Ontmoeting met de zwarte ridder (vs. 193-383)

Koning Karel dacht erover na waar hij het beste naartoe kon gaan om met stelen te beginnen. Die edele man reed een woud in, niet ver daarvandaan. Toen hij daar kwam aanrijden, (200) scheen de maan vol en helder. De sterren straalden aan de hemel. Het weer was helder en mooi.

'God,' dacht de koning, 'ik was erop gebrand om dieven te vervolgen waar ik ze ook te pakken kreeg. Zij stelen met list en bedrog van mensen hun eigendommen. Maar nu kan ik wel begrip opbrengen voor hen die leven van diefstal. Ze weten dat ze hun leven en bezittingen verliezen als ze gepakt worden. Ze worden opgehangen of onthoofd of ze sterven een nog ergere dood. Hun angst is vaak groot. Nooit zal het me meer gebeuren dat ik iemand vanwege een kleinigheid laat sterven. Nooit van mijn leven meer. Ik heb Elegast uit mijn rijk verbannen vanwege een klein vergrijp. Hij zet nu dikwijls zijn leven op het spel voor de buit waarvan hij leeft. Ik denk dat hij vaak zorgen heeft, want hij heeft land noch leen. Zijn enige middel van bestaan (225) is stelen. Zo moet hij maar in zijn levensonderhoud voorzien. Ik heb hem het land afgenomen waarvan hij heer was. Zijn burcht en het omliggend land is hij kwijt. Daar heb ik nu veel spijt van. Dat was heel ondoordacht van mij, want hij had veel ridders en schildknapen in dienst. Die heb ik alles ontnomen, zowel hun land als bezittingen. Nu volgen ze hem uit armoede. Ik laat ze nergens met rust. Diegenen die hun onderdak gaven, liet ik hun burcht en land afpakken. Dus hij kan nergens terecht en moet zich schuilhouden in de wildernissen en in de wouden. Daar moet hij in zijn eentje voldoende stelen om ze allemaal in leven te houden.

2. BEATRIJS

Beatris

Met gedichten schrijven verdien ik maar weinig. De mensen raden me aan om ermee te stoppen en mijn geest niet af te pijnigen. Maar om de goedheid te laten zien van de vrouw die moeder werd maar toch maagd bleef, ben ik begonnen aan een prachtig verhaal over een wonder. God heeft dat ongetwijfeld laten gebeuren ter ere van Maria, die Hem de borst heeft gegeven. Ik ga vertellen over een non. Met Gods hulp zal ik het verhaal goed weergeven, precies zoals broeder Gijsbrecht van de orde der wilhelmiëten het mij naar waarheid heeft verteld. Hij is een man van hoge leeftijd en heeft het in een van zijn boeken aangetroffen.

De non over wie ik het zojuist had, was hoofs en had verfijnde manieren. Vandaag de dag is er niemand die haar evenaart qua gedrag en uiterlijk. (25) Het zou niet gepast zijn als ik haar lichaam, in het bijzonder haar schoonheid, zou prijzen. Ik zal jullie vertellen welke taak zij gedurende lange tijd vervulde in het klooster waar zij woonde. Zij was kosteres. Ik verzeker jullie dat ze nooit lui of traag was. Haar werk deed ze snel en ijverig. Ze luidde de klokken van de kerk, zorgde voor het licht en de kerkelijke gewaden en wekte alle kloosterlingen.

Deze jonge vrouw kende de liefde, die bij iedereen wonderlijke dingen teweegbrengt. Soms leidt ze tot schande, kwelling, verdriet of haat, soms tot vreugde of geluk. Zelfs een verstandig mens kan ze het hoofd zo op hol brengen, dat hij dwaze dingen doet, of hij nou wil of niet. Sommige mensen zijn zo in de ban van de liefde dat ze niet weten of ze beter kunnen spreken of zwijgen om hun beloning te verkrijgen. De liefde richt velen te gronde (50). Zij kunnen pas weer overeind krabbelen als de liefde het toestaat. De liefde maakt gierige mensen vrijgevig. Ook zijn er mensen die zo trouw zijn dat ze alles wat de liefde hun schenkt – geluk, vreugde en verdriet – , met de ander willen delen. Dat noem ik oprechte liefde.

Ik kan jullie onmogelijk zeggen hoeveel geluk en verdriet uit de bron der liefde stromen. Daarom mogen we het de non niet kwalijk nemen dat zij zich niet kon onttrekken aan de liefde, die haar in haar greep hield. Want de duivel wil de mens altijd, dag en nacht, tot het kwade verleiden. Daar houdt hij nooit mee op. Zoals hij dat zo goed kan, verleidde hij met gemene streken de non tot vleselijke zonde, zozeer dat ze dacht dat ze zou sterven. Ze bad tot God en smeekte

3. LANSELOET VAN DENEMARKEN

Lanseloet van Denemerken

PERSONAGES

Lanseloet van Denemarken
Sanderijn
De moeder van Lanseloet
Een ridder
Reinout, de kamerheer van Lanseloet
De boswachter van de ridder

EEN ABEL SPEL VAN LANSELOET VAN DENEMARKEN

Hoe hij verliefd werd op een jonge vrouw die in dienst was bij zijn moeder. Daarna volgt een klucht.

Proloog

Proloogzegger (vs. 1-36)

Ik bid God in de hemel en de maagd Maria ons allen te behoeden en ons zo deugdzzaam te laten leven dat wij een plaats in de hemel zullen verwerven. Dit vraag ik aan de maagd Maria, de koningin, de verhevenste van alle vrouwen. Luister nu wat we voor jullie gaan spelen. Het spel gaat over een voornam ridder die van een rechtschapen, vriendelijke en kuise jonge vrouw hield, maar ze was minder rijk en van lagere afkomst dan hij. Zijn moeder was boos op hem, omdat hij verliefd was op iemand beneden zijn stand. Hij was altijd verheugd als hij haar zag. Maar zijn moeder, die boosaardige vrouw, was daarover voortdurend zeer vertoornd en nijdig en verweet hem herhaaldelijk dat hij zich zo verlaagde. Maar hij verdedigde zich dan altijd zo beleefd mogelijk. Hij bleef echter een warme genegenheid koesteren voor Sanderijn, zoals de knappe jonge vrouw heette. Ze was een voortreffelijke vrouw, maar ze was voor hem van te lage geboorte. Dit wekte bij zijn moeder zo'n woede op dat zij op een gegeven moment haar woede in daden omzette. Nu verzoek ik jullie om deze toneelopvoering met aandacht te volgen

en op je te laten inwerken. Ik denk dat jullie nog nooit een dergelijk liefdesverhaal hebben gehoord. Ik verzoek jullie allen, arm en rijk, nu vooral te zwijgen en op te letten hoe het begint.

Eerste tafereel, in Denemarken

Lanseloet (vs. 37-53)

Ach God, hoe is het mogelijk dat mijn hart zo vol is van die mooie Sanderijn? Mijn moeder verwijt me iedere dag dat ik verliefd ben op iemand van te lage afkomst. Daarover hoor ik veel nijdige woorden. Maar mijn liefde voor haar is zo sterk dat ik haar niet uit mijn hoofd kan zetten. En iedere keer als ik haar zie, wil ik met haar praten. Dit doet mijn moeder veel verdriet. Daarom moet ik dat in het geheim doen. Nu sta ik hier onder deze egelantier op mijn geliefde te wachten, want ik weet dat zij spoedig in deze kasteeltuin zal komen.

Sanderijn (vs. 54-57)

O hooggeboren edele ridder, moge de almachtige God u een goede dag geven.

Lanseloet (vs. 58-71)

O schoonheid, God zij met ons. Moge Hij ons deugdzaam laten leven en ons tegen alle kwaad beschermen. En vooral tegen kwaadsprekers, zodat er niet enig kwaad over ons beiden wordt rondverteld. O Sanderijn, help mij! Ik ben zo van streek en zo door liefde voor jou gepijnigd dat het mij mijn leven zal kosten. O Sanderijn, mooie vrouw, als ik jou niet als vrouw kan krijgen, zal ik het niet overleven en ben ik voor eeuwig verloren.

Sanderijn (vs. 72-83)

Och, edele en hooggeboren ridder, hoewel ik u erg mag, zal ik nooit uw vrouw kunnen worden want ik ben niet van uw stand. U bent te machtig en te rijk, edele ridder, om met mij te trouwen. Daarom moet het blijven zoals het is, hoewel ik u erg liefheb. En ik wil ook niet van wie dan ook de minnares zijn, al was hij de koning en droeg hij een kroon. Tot zoiets zou ik mij niet verlagen.

4. DE HEKS

Die hexe

PERSONAGES

Machteld
Lutgaard
Juliana

HIER BEGINT DE KLUCHT

Machteld (vs. 1-7)

Ach beste mensen, wat moet ik doen? Alles wat ik onderneem, mislukt. Het gaat met mij steeds verder bergafwaarts. Hoe komt het toch dat alles verkeerd gaat? Ik weet niet wat me overkomt. Als die vervloekte duivel er niet achter zat, dan zou ik niet ongelukkig zijn.

Lutgaard (vs. 8-13)

Machteld, zeg me eens eerlijk, waarom sta je te klagen? Ik heb zojuist de vos verjaagd die twee van mijn kippen heeft doodgebeten. Waarom zit je hier zo? Je kunt het me gerust vertellen.

Machteld (vs. 14-19)

Lutgaard, daar is een goede reden voor. Dat ik niet buiten zinnen ben van woede, is een wonder. Het zit me niet mee, want hoe ik ook de hele dag mijn best doe, ik bereik niets. Dat komt beslist door toverij.

Lutgaard (vs. 20-35)

Machteld, bij de maagd Maria, ik denk dat je gelijk hebt. Ik ben het slachtoffer van toverij en, Machteld, dat kan ook voor jou gelden. Mijn koe geeft geen melk meer, alleen nog maar water. En als de

5. TOE MAAR

NU noch

Een genoeglijke klucht voor vier personen, te weten de man, de buurman, de vrouw en de priester.

Eerste toneel

De man (vs. 1-11)

Voor degene die altijd ellende meemaakt en nooit meer een prettige dag beleeft, gaat de tijd helaas langzaam. Als ik buitenshuis ben, ervaar ik nog enig plezier, maar als ik thuis ben, lig ik aan de ketting. Ik word er zo liefdevol behandeld als een hond! Mijn vrouw deugt niet en speelt de hoer. Dat doet mij veel verdriet. Dit zou misschien nog wel te verdragen zijn eerlijk gezegd. Maar ze slaat me zo hard om de oren dat mijn ogen tranen van de pijn.

De buurman (vs. 12)

Buurman, hoe gaat het met je?

De man (vs. 12-13)

Beste buurman, wat moet ik doen? Mijn vrouw behandelt me zo slecht.

De buurman (vs. 14)

Ga je al vooruit?

De man (vs. 14-15)

Helaas! Het gaat met mij als een kip die scharrelt: achteruit.

De buurman (vs. 16)

Is er verder niets?

De man (vs. 16-17)

Mijn leven is als een streng garen die niet nog meer in de knoop kan zitten.

De buurman (vs. 18-20)

Ik zal je een foefje leren waarmee je een draai aan het gedrag van je vrouw kunt geven.

De man (vs. 21)

Haar gedrag veranderen? Ik heb al van alles geprobeerd.

De buurman (vs. 22)

Zowel goedschiks als kwaadschiks?

De man (vs. 22-23)

Ja, op allerlei manieren. Vriendelijk of niet, het ene hielp evenmin als het andere.

De buurman (vs. 24)

En ze blijft steeds even boosaardig?

De man (vs. 24-25)

Nee, juist niet, ze wordt hoe langer hoe kwaadwilliger.

De buurman (vs. 26)

Dan zal ik je nu een goede raad geven.

De man (vs. 27)

Zodat het beter gaat?

De buurman (vs. 27)

Zeker weten.

De man (vs. 28)

Toe, zeg het me dan.

De buurman (vs. 28-32)

Luister goed naar wat ik zeg! Als je thuiskomt en ze gaat zoals gewoonlijk tegen je tekeer, hoe ze ook slaat of wat ze ook doet, het belangrijkste is dat je steeds 'Toe maar' zegt.

De man (vs. 32-38)

Als dat zou helpen, dan zou ik dat tegen haar zeggen. Maar als ze aan me gaat trekken, of me gaat slaan of stompen en ik zou zeggen: 'Toe maar', dan weet ik heel zeker dat ze me dood zou slaan. Dat zou vergeefse moeite zijn. Ze zou zeggen: 'Hier, pak aan! Dat "Toe maar" komt je duur te staan!'

De buurman (vs. 38-39)

Daar moet je niet moeilijk over doen. Je moet het volhouden, door dik en dun.

De man (vs. 40)

Moet ik echt steeds 'Toe maar' zeggen?

De buurman (vs. 40)

6. ELCKERLIJIC

Den spyeghel der salicheyt van elckerlijc (De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven)

Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht gode rekeninghe te doen (Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen)

PERSONAGES

God
De Dood
Elckerlijc
Vriendschap
Naaste Familie
Verre Familie
Bezit
Deugd
Kennis
Biecht
Kracht
Schoonheid
Wijsheid
Vijf Zinnen
De engel

Hier begint een mooi boekje in de vorm van een toneelstuk dat op iedereen van toepassing is. In het begin spreekt de almachtige God aldus:

Monoloog van God (vs. 1-47)

Ik zie hierboven vanuit de hemel dat de mensen geen godsvruchtig leven leiden. Ook zie Ik dat ze zo zeer verblind zijn door hun zonden dat ze Mij niet als God erkennen. Ze zijn verzot op aardse rijkdom. Die hebben ze boven Mij verkozen en Mij zijn ze vergeten, Ik Die voor het heil der mensheid ben gestorven. O, Hoogmoed, Hebzucht en Afgunst, machtig onder de zeven hoofdzonden, wat hebben jullie je over de aarde verspreid! Vanwege de zeven hoofdzonden ben Ik

bedroefd samen met al Mijn hemelse volgelingen en is Mijn wraak ontketend. De zeven deugden, die machtig waren, zijn allemaal verdreven en verjaagd. De onschuldige mens heeft zich hierover bij Mij ten zeerste beklaagd. Iedereen leeft zorgeloos. Toch weten zij niet wat de dag van morgen brengen zal. Ik zie heel goed dat hoe meer ik de mensen ontzie, hoe erger het ieder jaar wordt. Elke nieuwe generatie wordt nog slechter. Daarom wil ik dat Elckerlijc nu rekenschap van zijn daden komt afleggen. Want als ik de wereld nog langer op deze losbandige wijze door zou laten gaan, dan zouden de mensen erger dan beesten worden en zouden ze elkaar zelfs gaan opeten. Het ware godsgeloof, dat ik hun bevolen heb te belijden, zijn ze helemaal vergeten. Het verzwakt, het kwijnt weg, het verkilt, terwijl ik er zo liefdevol voor gestorven ben, uit vrije wil, omdat ik hoopte dat zij hierdoor van Mijn hemelse heerlijkheid zouden genieten, waartoe ik ze nadrukkelijk had uitverkoren. Nu zie ik dat het volstrekt vergeefs is geweest, dat ik ze tot zo'n hoge prijs heb liefgehad. Hoeveel ik hun ook gegeven heb uit de schatkamer van Mijn barmhartigheid, dat hun rechtmatig toekomt, toch zijn ze zo dwaas en verblind door het aardse bezit dat het recht zijn loop moet hebben voor iedereen die zo weinig godsvruchtig leeft. Waar ben je, Mijn Dood, die niemand spaart? Kom hier en luister naar wat ik je te vertellen heb!

De Dood (vs. 48-49)

Ik sta altijd tot Uw beschikking, almachtige God. Wat is Uw bevel?

God spreekt (vs. 50-55)

Ga nu naar Elckerlijc en zeg hem namens Mij dat hij onmiddellijk op een bedevaart moet gaan die niemand ter wereld kan ontlopen en dat hij zonder uitstel rekenschap aan Mij moet komen afleggen. Dat is Mijn bevel.

De Dood (vs. 56-71)

Dat zal ik doen, almachtige God. Ik zal op aarde mijn gezag laten gelden. Ik zal snel en zonder dralen naar Elckerlijc gaan. Hij leidt een beestachtig en zinnelijk leven, zonder enige godsvrucht. Het aardse bezit aanbidt hij boven God. Daarom zal hij de eeuwige zaligheid niet verwerven. Ik zal dan ook snel naar hem toe gaan. O mijn God, daar

7. DE BLOOTSVUETSE BROEDERS

De bervoete broers

Een esbattement over de blootsvuete broeders

met

zes personages

en

een proloog

gespeeld

door

De Corenbloem

te Brussel

op 9 april 1559

en

op Sint-Mattheusdag (21 september) 1559

De proloog

Personages:

1. proloogzegger, gespeeld door Frans van Ballaer
2. een tapijtwever, gespeeld door een tapijtwever

Proloogzegger (vs. 1-7)

Moge de barmhartige goedheid van God, die alles vervult, de aarde en de hemel hierboven, onze plichtsgetrouwe koning van Spanje kracht geven. Hij wordt hier vertegenwoordigd door de hertogin van

Parma. Zij is vol van goede zeden. Moge God onze landvoogdes beschermen, zodat wij leven in pais en vree.

Tapijtwever (vs. 8-16)

Wel, jullie, leden van De Corenbloem, wat gaan jullie laten zien? Gaat het weer over de blootsvoetse broeders, waar wij, tapijtwevers, zo hard om zijn aangevallen en waardoor wij door sommigen voor schurken zijn uitgemaakt? Ik verzoek jullie allemaal met de grootst mogelijke nadruk dat jullie hier voor al deze mensen verklaren dat er niet één tapijtwever aan heeft meegeschreven. Tot op de dag van vandaag wordt het ons nog verweten dat wij dat wel hebben gedaan.

Proloogzegger (vs. 16-19)

Wel vriend, wees gerust. Voel je vrij om hierboven te komen. Wij verzekeren je met de hand op ons hart dat, als je er enig nadeel van hebt ondervonden, het ons spijt dat te horen.

Tapijtwever (vs. 20-24)

Nee luister, ik vraag jullie vooral met klem dat, als jullie het spel opnieuw gaan spelen, jullie bekennen dat geen tapijtwever er iets mee van doen heeft en er evenmin ooit iets mee van doen heeft gehad.

Proloogzegger (vs. 24-32)

Het is bekend dat niemand van je gezellen ooit heeft meegespeeld en als je goed naar het stuk luistert, dan zal je duidelijk worden dat er met niemand de spot wordt gedreven. Neem plaats. Hetzelfde verhaal over de vreemde gebeurtenissen zul je nog eens horen. De arme kindjes zijn de blootsvoetse broertjes; zij hebben geen kousen en schoenen om aan te trekken. We zullen het stuk nogmaals spelen op dezelfde wijze.

Tapijtwever (vs. 33-37)

Het maakt mij niet uit wat jullie spelen, zolang wij, tapijtwevers, er

maar geen nadeel van ondervinden. Of je nu rijk of arm bent, het is kwalijk om gebukt te moeten gaan onder zaken waar je geen schuld aan hebt. Daarom wil ik luisteren om mijn gemoed gerust te stellen.

Proloogzegger (vs. 38-40)

Geachte tapijtwevers, kijk dan naar wat hier gespeeld wordt. Het spel zal zo beginnen. Wees stil en luister en weet het naar waarde te schatten.

Het esbattement

Personages:

1. Hans Goedbloed, gespeeld door Peeter de Packere
2. Truike de Vrouw, gespeeld door een timmerman die Jan heet
3. een minderbroeder, gespeeld door Jan de Knubber
4. Mild van Hart, gespeeld door Laureys Visschere
5. een baljuw, gespeeld door Hans Ballaer
6. de (7 of 8) kinderen

Jeugd geeft Vreugd!

Jan de Knubber heeft het esbattement overgeschreven. Het is dus van hem. Als je het vindt, geef het dan aan hem,
De Corenbloem

Eerste tafereel

Hans Goedbloed (vs. 1-11)

Op mijn woord van eer, ik ben een arme stakker. Ik had eens de wens om een franciscaner monnik te worden, maar ik moest als ieder ander met een vrouw trouwen. Ik dacht dat het huwelijksleven rozengeur en maneschijn was, maar meestal is het droefheid troef. Door de zorg voor mijn kinderen en de last van bittere armoede heb ik geen plezierig leven. Het lot valt mij altijd even zwaar, maar klagen heeft geen zin. Ik zeg het zoals het is. Het zal ooit wel beter gaan, hoop ik maar. Waar ben je, Truike?

8. STOUT EN ONBESCHAAMD

Stout ende Onbescaemt

Esbattement over Stout en Onbeschaamd, geschreven door mij,
Cornelis Everaert, anno 1527

Esbattement

De vrouw (vs. 1-22)

Ik heb het gevoel dat ik kook van geilheid. Mijn vagina zou graag gestreeld worden. Ik moet wat in mijn vagina krijgen, al brak de hel los. Ik heb een man; in dienst van God wil hij leven. Hij heeft geen levenskracht meer in zijn lijf. Hoe zou hij zijn echtelijke plicht nog kunnen vervullen? Want hij is impotent en stijf van ouderdom. En ik ben nog een wellustige vrouw, die een levenslustige kerel ongetwijfeld gelukkig zou kunnen maken. Als ik iemand naar mijn zin zou vinden die mij zijn liefde zou tonen, dan zou ik mij door hem laten verwennen. Het kan mij niet schelen wat hij is, koster of geestelijke. Zal ik mij van geilheid laten verteren bij gebrek aan seks? Of ik daardoor wel of niet zou sterven, de mensen zouden na mijn dood evenzeer met mij de spot drijven. Ik zie daar onze koster. Zou zo'n kerel met mij willen aanpappen? Hij komt naar mij toe. Ik moet in bedekte termen spreken. Het is soms nuttig om je woorden zorgvuldig te kiezen.

De koster (vs. 23-24)

Dag, hoe gaat het ermee? Je ziet er erg bedrukt uit. Het verdriet is van je gezicht af te lezen.

De vrouw (vs. 25)

Inderdaad.

De koster (vs. 25)

Is je man ziek?

De vrouw (vs. 25-28)

Ach, hij wil nog niet sterven. Hij is nog gezond. God heeft hem goed uit kleiaarde gemaakt, geen enkele pottenbakker heeft zoiets in zijn oven gebakken.

De koster (vs. 29)

Bezorgt hij je veel kopzorgen?

De vrouw (vs. 29-32)

Ik heb veel ellende met hem. Hij heeft een vreemd humeur en is erg eigenzinnig. Noch het een, noch het ander is goed bij hem. Wat je ook doet, je kunt het hem niet naar de zin maken.

De koster (vs. 33-36)

Je moet daar geen aandacht aan schenken, je moet dat toeschrijven aan zijn hoge leeftijd. Al komt dit vreemd over, ik zeg het ronduit om je te adviseren want ik gun je alle goeds.

De vrouw (vs. 37-40)

Bezorgde hij me maar enig plezier, dan zou het mij niet zozeer verdriet doen. Dat ik mijn jonge jaren moet slijten in deze drukkende tegenspoed, vind ik erg jammer.

De koster (vs. 41)

Wees geduldig.

De vrouw (vs. 41-44)

Ben ik anders dan andere vrouwen van steen gemaakt? Dat moet je

9. HET ESBATTEMENT OVER DE APPELBOOM

Het esbatement van den appelboom

Nu begint een zinrijk esbattement. Het is getiteld *Het esbattement over de appelboom*. De personages zijn:

1. Openhartig, een man die sjofel gekleed is
2. Rotsvast Vertrouwen, zijn vrouw
3. Onze Heer God
4. De Onverzadigbare, een marskramer
5. Ongeregeld Leven, een jonge man
6. Jonge Loszinnige, een jonge vrouw
7. De Dood
8. De Duivel

Eerste bedrijf

Openhartig (vs. 1)

Hoor eens, Rotsvast Vertrouwen!

Rotsvast Vertrouwen (vs. 1)

Wat zeg je, Openhartig?

Openhartig (vs. 2)

Kom eens, ik ben nog nooit zo bedroefd geweest.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 3)

Wees niet ongerust, ik kom eraan.

Openhartig (vs. 4)

Hoor eens, Rotsvast Vertrouwen!

Rotsvast Vertrouwen (vs. 4)

Wat zeg je, Openhartig?

Openhartig (vs. 5)

Het is allemaal ramspoed, wat God ons bezorgt en gunt.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 6)

Ja, lieve man, hoe?

Openhartig (vs. 7)

Hoor eens, Rotsvast Vertrouwen!

Rotsvast Vertrouwen (vs. 7)

Wat zeg je, Openhartig?

Openhartig (vs. 8)

Kom eens, ik ben nog nooit zo bedroefd geweest.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 9)

Wat is er aan de hand, lieve man?

Openhartig (vs. 9-12)

Alles zit me tegen. Wat voor zin heeft het om erover te praten? Ik heb het gevoel dat me de moed volledig in de schoenen is gezonken.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 13)

Ocharm, waarom?

Openhartig (vs. 13-14)

Omdat ons geitje verdronken is. Lieve vrouw, ik kan er wel om huilen.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 15)

Verdronken zeg je?

Openhartig (vs. 15-17)

Ja helaas, ocharm, zij is verdronken evenals ons jonge kalf in de sloot in het veld.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 17-20)

De balsem voor ons hart is toen verdronken en vernietigd. Helaas, men vond nergens zulke melk als ons geitje gaf.

Openhartig (vs. 21-22)

Hé geitje, jouw melk was het die men wilde hebben. Jij bent te beklagen.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 22)

Dat is goed om te weten.

Openhartig (vs. 23-24)

En het lammetje met de bel is opgegeten door de wolf. Ik ben nog nooit zo ontsteld geweest.

Rotsvast Vertrouwen (vs. 25)

Is het lammetje opgegeten?

10. ZONDER GELUK VAART NIEMAND WEL

Tis haest comen alst ooc wil ghelucken

Een patertje ging eens drie zustertjes het hof maken en zei: 'Wie het knapste kunstje kan vertonen, mag vanavond met me naar bed.' Daar hadden de zustertjes wel oren naar. Daarom moest het patertje beoordelen wie het knapste kunstje vertoonde of het meest faalde. Meteen tilde één haar been op en piste door het oog van een naald tot in de schoenen van het patertje die daar stonden. Toch was het oog van de naald niet nat. Direct zei ze trots: 'Zo'n kunst is niet niks.' Daarop zei het patertje: 'Ik heb mijn schoenen altijd tot mijn beschikking, maar nu kan ik ze niet meer gebruiken.' Zonder geluk vaart niemand wel.

De pisster, die zo kunstig had gepist, zei: 'Nu mag ik met hem naar bed.' 'Nee,' zei een ander, 'jij hebt gefaald. Ik zal je weleens een echt kunstje laten zien. Kijk, vijf oliezaadjes leg ik hier op een kleine dobbelsteen en – let goed op – ik blaas alleen het middelste weg met een scheet.' Dat deed zij ook, want zij blies met een wind eenvoudig en gericht alleen dat zaadje weg, dat vervolgens, als ik het goed zag, recht in het oog van de pater vloog. Die riep zeer luid: 'Wie haalt dit zaadje uit mijn oog?' Zonder geluk vaart niemand wel.

Deze schetenlaatster verwijderde het zaadje uit het oog van de pater met een wind en zei: 'Dit is het slotstuk, ik hoef nou niet in mijn eentje seks te bedrijven, want mijn kunstje is beter dan het jouwe.' 'Nee,' zei de derde, 'geef me eens een noot, ik zal die behoedzaam op mijn grote teen leggen en met kracht over mijn hoofd werpen en zonder problemen in mijn achterste opvangen.' Meteen ontblote ze haar achterwangen en wierp ze de noot precies in haar blote achterpoort. Zij drukte haar billen zo krachtig samen dat zij de noot volledig kraakte en de pit recht in de mond van het patertje schoot en hij die pit direct in stukken beet. Zonder geluk vaart niemand wel.

Prince

De windenlaatster die het patertje het zaadje in het oog blies met een scheet en zij die hem zijn schoenen onderpiste en diegene die hem de pit van de noot liet proeven, zeiden: 'Zeg ons nu zonder veel omhaal van woorden, wie is de beste geweest in het vertonen van haar kunstje?' Ieder zei dat zij nu de beloofde seks verdiend had. 'Geen van drieën: die pit was onrijp en door haar scheten kan

11. ZEG NU EENS WIE DE PRIJS GEWONNEN HEEFT

Nu segt wie heeft den prijs gewonnen

Een vrolijk begijntje dat goed kon banketbakken, hing eens voor de grap drie peperkoeken op. Wie de hardste wind kon laten, zou de eerste prijs winnen. Een grote groep begijnen was bij elkaar om te spinnen. Eén begijn zei: 'Ik ga me bukken, kijk allemaal goed, ik ga beginnen.' Vervolgens liet ze zo'n harde wind dat de glasramen in stukken vlogen. Toen tilde een andere haar slippen op en blies een schuit stroomopwaarts tot in Balen. 'Het is niet moeilijk als het meezit', zei de derde, die Lute heette. Zij deed alle spinrokken door de schouw naar buiten waaien, zodat de begijnen die nacht niet meer konden spinnen. Zeg nu eens wie de prijs gewonnen heeft.

'Opzij daar,' zei toen juffrouw Kalle, 'ik zal ook een gooi naar de prijs doen.' Ze blies met een scheet een koe uit de stal tot in het kasteel bij Kakenburg. 'Het wordt tijd dat ik mijn beste beentje voorzet', zei zuster Scheeloog, die uit het zuiden kwam. Ze hief haar been op en blies met een scheet een walvis van Antwerpen tot in Arnemuiden. 'Wacht maar', zei juffrouw Truije en liet een windje ontsnappen waardoor alle klokken tot op zeven mijl in de omtrek storm gingen luiden en alle kosters in die dorpen in verwarring rondliepen, niet wetende wat er aan de hand was. Zeg nu eens wie de prijs gewonnen heeft.

'Uit de weg, allemaal opzij', zei een Walin en liet er een vliegen. Zij maakte bij het scheten laten het meeste kabaal, want zij verwoestte met een scheet wel zeventig dijken. 'Dit zal ik je betaald zetten', zei zuster IJke. Zij blies de Walin met een scheet tot in Santiago de Compostella, omdat die het land in een watersnood had gebracht. Toen ging ook zuster Aliet haar achterwerk ontbloten om haar partij mee te blazen en liet zo'n harde scheet dat een molenaar met zijn molen zevenhonderd mijl voorbij Tuil tot achter de horizon vloog. Zeg nu eens wie de prijs gewonnen heeft.

Prince

Juffrouw Neus ging daarna alles overtreffen. 'Ik doe ook mee', zei ze en liet er een vliegen die de aarde veegde van hier tot Jeruzalem. 'Ik zal peperkoek eten, ook al vindt iemand dat minder leuk', zei de oudste juffrouw en haastte zich om zo'n scheet uit haar achterpoort

12. DIT GAAT OVER DE MAN DIE GRAAG DRONK

Dits vanden man die gherne dranc

Dit gaat over de man die erg graag al 's ochtends vroeg in de kroeg was, er lang verbleef en veel dronk. Als het laat werd, hij moe werd en hem het drinken te veel werd, zei hij dat hij bij zijn vrouw in bed zou gaan duiken.

‘Op mijn kussen, in mijn blote kont. Ik zie wel hoe het loopt. Het zal niet lang duren voordat ik weer hier ben. Wat er ook gebeurt, ik zal weer snel van de partij zijn. Mijn vrouw zal wel denken: hij is dood. Bid daarom allemaal voor mij dat ik op het juiste ogenblik thuiskom.’

‘We zullen tot God voor je bidden’, zeiden sommigen. Ach, we weten allemaal hoe het vrienden vergaat die graag lang in de kroeg hangen. Na afloop moeten ze het bezuren. Als ze 's avonds weggaan, staat hun thuis wat te wachten.

‘Uiteindelijk moeten we weer afscheidnemen. Al had iemand een stenen hart en al stond hij gewapend voor de deur, het zou hem zwaar vallen om bij mijn vrouw aan te kloppen.’

Toen hij naar huis ging, was het donker en waren de straten natgeregend. Nog voordat hij haar riep of aanklopte, hoorde hij dat ze des duivels was. Ze was buitengewoon kwaad omdat de haard niet goed brandde door nat groen elzenhout. Een lantaarn had ze aangestoken, maar die gaf niet genoeg licht. Ze liep te tieren en uitte een verwensing. Dat haar man onderweg een ongeluk mocht krijgen.

‘Die gore klootzak, ik wou dat ik een gevecht op leven en dood met hem kon voeren, al zou ik het onderspit delven. Ik ben een en al boosheid omdat ik al mijn bezittingen kwijt ben want hij verbrast alles dag en nacht. De hele dag ben ik in de weer geweest om melk voor mijn kind te bemachtigen. Wat een diepe ellende dat ik overal voor moet zorgen! Daarom mag het hem slecht vergaan. Hopelijk krijgt hij de pestpokken en zijn vrienden ook.’

Op dat moment loeide de koe. Raad eens wat ze daarover zei. ‘Loei maar,’ zei ze, ‘je kunt wel loeien. Ons leven brengt ons veel verdriet. We hebben voer noch raapkoek. Beter konden we dood zijn dan dat we deze ellende moeten verdragen. Ik zou genoeg melk in de voorraadkamer hebben als ik voer had voor deze koe. Het zal wel Pasen worden voordat de koe kalft of er zou een wonder moeten gebeuren. Mijn man doet me deze doffe ellende aan, want hij heeft niet voor voer gezorgd.’

Ze begon flink te vloeken. De hond gaf ze zo'n schop dat hij er treurig aan toe was. Ze gooide een stuk brandhout naar de kat dat

13. OVER EEN MAN DIE IN EEN KIST VERSTOPT ZAT

Van enen man die lach gheborghen in ene scrine

Een vooruitziende blik is altijd goed. Overal waar men kwaad met kwaad vergeldt, of men het nou voor de grap doet of in alle ernst, komt diegene die begonnen is, vaak van een koude kermis thuis. Ik ga jullie een grappig verhaal vertellen. Het speelde in het Land van Loon. Een goede vrouw die haar man altijd trouw is, wordt erg gewaardeerd.

Een getrouwde vrouw woonde in Hasselt, die mooie stad. Het was geen goede vrouw, want ze pleegde overspel. Ze stelde liever haar geslachtsdelen ter beschikking dan haar potten of pannen. Schoonmaken deed ze niet graag. Ze was een en al geilheid. Van vrijen hield ze het meest.

Men had haar man verteld dat zijn vrouw vreemdging. Daarna lag hij dagenlang op de loer. Toen hij haar betraptte, wist hij het zeker. Hij kwam woedend thuis en sloeg met een hamer op de deur. Zijn vrouw had net het spel der liefde gespeeld met haar minnaar in haar kamer. Ze was erg bang en stopte hem snel in een kist. Haar man kwam de kamer binnen. Hij zei: 'Schat, ga snel de vrouw van die man halen, want hij ligt erg ziek in onze tuin. Ik moet haar zo spoedig mogelijk spreken.'

Hij ging op de kist zitten, waarin de andere man verstopt zat. Vanwege haar opgewondenheid had zij geen zin om dat te doen. Ze zei: 'Lieveling, wacht tot morgen.' Erg bezorgd was ze. De vrouw van haar minnaar moest ze gaan halen, want haar man zou deze vrouw gaan betalen met wat hij vasthield in de kist.

Toen die vrouw de kamer binnenkwam, moest zijn eigen vrouw buiten blijven. De deur deed hij goed op slot en pakte haar beet. Er ontstond een geduchte worsteling tussen hen beiden. Hij kreeg haar onder de duim, al kostte het hem moeite. En let op! Wat hij toen deed, is een echte dijenkletser: hij nam haar op die kist!

De man in de kist moest lijdzaam verdragen hoe zij goedschiks of kwaadschiks een flinke beurt kreeg. Hij hoorde en zag door een spleet dat ze moest doen wat die man wilde. De vrouw verzette zich hevig en dreigde hem te vermoorden. Hij zei: 'Voordat je dit huis verlaat, zal ik je als cadeau een juweel geven.'

Hij pakte de sleutel. Zijn eigen vrouw durfde niet tegen hem in te gaan en moest toekijken. Hij leidde de vrouw naar de kist, liet haar daarin kijken en vroeg haar of ze iets zag wat haar beviel, een juweel

14. OVER DE MAN DIE TWEE VROUWEN WILDE

De eo qui duas volebat uxores

Jongelui, luister allemaal goed naar mij en knoop in je oren wat ik jullie vertel over een man die een zoon had. Die was jong, sterk en fors gebouwd. Ook was hij welopgevoed en deugdzaam. Daarom vond zijn vader dat hij maar eens moest gaan trouwen met een geschikte vrouw.

Hij zei tegen zijn vader dat hij twee vrouwen wilde hebben en niet één. Die antwoordde vriendelijk: 'Nee, aan één vrouw heb je je handen al vol. Daar moet je het mee doen.'

'Vader, één vrouw is echt niet genoeg voor mij. Ik moet er beslist twee hebben.'

'Zoon, één vrouw is zat voldoende. Daar kun je genoeg plezier aan beleven. Dat is mijn advies.'

'Vader, al zou het me nog zo zwaar vallen, ik moet er toch twee hebben, met Gods hulp.'

'Zoon, dat is dollemanspraat.'

'Och vader, wat heeft slechts één vrouw mij te bieden?'

'Waarom luister je niet naar goede raad?'

'Ik heb nou eenmaal aan één vrouw niet genoeg.'

'Ja zoon, maar het is nog te vroeg om nu al twee vrouwen te nemen. Leid eerst eens een halfjaar een leven met één vrouw. Als die tijd voorbij is en je bent niet tevreden met haar, kun je altijd nog een tweede vrouw erbij nemen.' Dit liet de zoon zich gezeggen. Hij nam één vrouw, al viel het hem zwaar.

Toen gebeurde binnen drie maanden het volgende. In het dorp waar hij woonde, kwam vaak een wolf en die bracht grote schade toe aan het vee. Er was veel opschudding en rumoer. Men spoorde de wolf ongemerkt na en ontdekte zo zijn hol. Behendig werd hij gevangen. De wijze mannen van het dorp werden bijeengeroepen, jong en oud, klein en groot, om een plan uit te denken om de wolf zo zwaar mogelijk te straffen. Tijdens de voltallige vergadering vertelde iedereen zijn plan.

De eerdergenoemde jongeman kwam ook aan het woord en zei: 'Volgens mij is de zwaarste straf dat we die wolf zo snel mogelijk een vrouw geven, want dan is hij de armste stakker die er op aarde rondloopt. Hij zal geen leuke dag meer hebben en zijn leven is een en al treurigheid. Ik heb dat aan den lijve ondervonden, want toen ik jong was, was ik een onnozele hals totdat ik een vrouw nam. Al binnen acht dagen dat ik het bed met haar deelde, schreeuwde ik

24. DIT GAAT OVER HEILE UIT BEERSEL, DIE DRIE MANNEN IN DE MALING NAM

Dits van Heilen van Beersele, die de III jaghede te spele

Jullie hebben al vaak mooie en avontuurlijke verhalen horen vertellen, begeleid met zang en viool en soms ook met harp. Maar ik denk dat jullie nog nooit zoiets aparts gehoord hebben als wat zich een poosje geleden in Antwerpen heeft afgespeeld. Een goede vriend stond erop dat ik het jullie zou vertellen. Daarom zal ik het jullie in klare taal uit de doeken doen.

Naar ik vernomen heb, woonde in de Koepoortstraat in Antwerpen een zeer hete vrouw. Haar naam was Heile. Ze kwam uit Beersel en verkocht haar dikke pruim aan mannen. Ze gunde die wel hun pleziertje en vertoonde hun graag haar bedkunsten.

Mij is meegedeeld dat drie mannen op één dag na elkaar bij haar aanklopten om gebruik te maken van haar dienstverlening, die discreet moest plaatsvinden. Heile besepte dat ze goede zaken kon doen als ze de heren uitbundig zou verwennen en de bezoeken goed zou inplannen. Als eerste was een molenaar aan de beurt. Hij heette Willem Hooft en Heile liet hem bij het vallen van de avond komen. De tweede was een pastoor en die was welkom als de avondklok had geluid. De derde was haar buurman, een smid. Deze zou bediend worden om middernacht. Alle drie gingen ze opgewekt en blij bij haar weg en wachtten hun beurt af.

Bij het vallen van de avond maakte Willem zijn opwachting. Heile ontving hem met open armen. Ze bedreven de liefde, iets waar zij erg goed in was. Ze lagen te vrijen totdat de avondklok sloeg. Daarna klopte de pastoor aan. Hij was knotsgeil en zei: 'Heile, laat me binnen. Ik ben het, je weet wel wie.' 'Och, Heile,' zei Willem, 'dat het geluk met je mag zijn. Wie is dat?' 'Willem, ik weet het niet, maar ik denk dat het de pastoor is. Hij zou een gebed over mijn hoofd uitspreken om mij te verlossen van mijn hoofdpijn.' 'Ach, lieve Heile, waar kan ik me snel verstoppen, want de pastoor mag me niet zien?' Heile zei: 'Daarboven hangt een bak die me al eerder van pas is gekomen. Hij zit met een stevig touw aan de hanenbalk vast. Daarin kun je je het beste verstoppen.'

Toen Willem in de bak zat, mocht van hem de pastoor binnenkomen. Heile liet de pastoor volledig aan zijn trekken komen, want ze maakten drie keer een nummertje. Hierna ging de pastoor over enkele passages uit de evangeliën vertellen. Ook zei hij dat God de wereld spoedig met water en vuur zou verdelgen. Iedereen zou

25. TWEE STUDENTEN ALS VOORBEELD, EEN GOEDE BOERDE

Een bispel van II clerken ene goede boerde

We kennen allemaal grappige verhalen waarin het gaat om lering en vermaak. Ik heb eens horen vertellen over twee studenten die terugkwamen uit Parijs. Ze hadden er gestudeerd en ook plezier beleefd, wat daar heel gewoon is. Mij is ook verteld dat ze al hun geld hadden opgemaakt. Hierdoor zwierven ze rond en een keer laat op de avond, toen de zon begon onder te gaan, klampten ze een man aan en vroegen hem of hij zo vriendelijk wilde zijn om hun gastvrijheid te verlenen. De beste man deed dat en ontving hen in zijn huis. Een van de studenten kreeg de vrouw van de man onmiddellijk in het vizier en viel als een blok voor haar. Zij was erg knap. Haar ogen fonkelden als kristal. De dochter kwam erbij en de andere student voelde zich seksueel sterk tot haar aangetrokken. Hij durfde dat nog niet te laten blijken, maar hij wilde graag met haar naar bed. Er lag een kind in een wieg.

De vrouw pakte een pan, bloem en melk uit een kan en maakte pap klaar. De ene student ging meteen naast haar zitten bij het vuur en stal stiekem de ijzeren ring die aan de steel van de pan zat waaraan die opgehangen kon worden. De gastheer maakte de maaltijd klaar met boter, hete melk en heerlijke gekonfijte vruchten. Het was een lekkere boerenpot. De andere student kon zijn ogen niet van de vrouw afhouden terwijl ze naast haar man zat te eten. Zij bezorgde hem een onrustig gevoel, maar haar man, heer Govert, had dat niet in de gaten. Hij maakte voor zijn beide gasten een bed in orde, dat hij tegen de muur plaatste bij zijn eigen bed en dat van zijn dochter. Daarna deed hij zijn schoenen uit en ging zich warmen want het was koud. Ze brandden er stro in plaats van hout. De man ging naar bed. Zijn vrouw was samen met hem van tafel opgestaan en zette de wieg naast haar bed neer. De dochter ging ook naar bed, evenals de vreemde knapen, die volop melkwei hadden gedronken.

Al snel waren de gastheer en de gastvrouw aan het ronken. De ene student stond op. Hij beefde van opwinding. In zijn nakie ging hij naar de dochter. Zodra zij hem voelde, zei zij ontdaan: 'Als mij vader wakker wordt, slaat hij je dood. Ga weg, en wel zo snel mogelijk. Volgens mij ben jij niet goed bij je hoofd.' De student zei beleefd: 'Heb begrip voor mij, schoonheid. Ik kan het niet opbrengen om van jou weg te gaan. Ik kan mijn gevoelens voor jou niet verbergen. Wees stil, als je vader wakker zou worden, zou hij weleens kunnen

26. OVER DE WAGEN

Vanden waghē

Ik zie dat de wereld erg verandert en dat mensen van elkaar dingen leren die mij totaal niet bevallen. Want als ze eer en aanzien wilden nastreven, waar het nu in de wereld om draait, dan zouden ze zich niet op andere zaken richten die volgens hen nuttiger zijn. Ik zit in grote vrees, want als het zo nog langer doorgaat, zullen zij er straf voor krijgen van de Alwetende. Mensen gedragen zich hoogmoedig. Nederigheid is ver te zoeken. Betrouwbaarheid is nergens meer te bespeuren. Hebzucht heerst overal. Zo is het in de wereld gesteld. Het recht wordt voor geld verkracht. Reinaart de Vos is zo lang omgegaan met de heren aan het hof, dat ze hem de hoogste lof geven en zeggen dat hij de moeder van de wijsheid is. Daarom staat Reinaart de Vos nu aan het roer en Simon de Tovenaar op de voorplecht.

Eerlijkheid speelt nu een ondergeschikte rol. Toch is zij het belangrijkste, zoals we beschreven vinden, want God heeft ze zelfs verheven, ook al is ze nu uit het land verdreven. Degenen die slinkse wegen bewandelen, hechten geen waarde aan eerlijkheid. Het zijn diegenen die recht moeten spreken, maar voor smeergeld het recht bederven. Zij stellen iemand die gelijk heeft, in het ongelijk en verklaren dit onrecht voor recht, omdat men hun smeergeld geeft.

Een arme die geen geld heeft om de rechter om te kopen, is natuurlijk in het nadeel als hij in een proces tegenover een rijke staat. Dit zal hem geenszins aanstaan. Als ze beiden bij de rechtbank komen omdat ze een rechtszaak zijn begonnen waar de rechter iets aan kan verdienen, dan zal deze dat meteen begrijpen en hen vragen naar alle omstandigheden. Als het om een huis of een stuk land gaat, dan gaan beide partijen van tevoren naar de rechter. Na elkaar komen ze bij hem en ieder belooft hem smeergeld. Zo worden burgers nu geplukt. En als het geschil ter zitting komt, vraagt hij, zoals hij dat behoort te doen, of ze willen dat hij als rechter de uitspraak doet. Als ze ja zeggen, doet hij de zaak en kan hij tot zijn genoegen de steekpenningen van beiden in zijn zak steken. Omdat ze smeergeld betaald hebben, willen ze zonder uitstel met de zaak verdergaan, maar een van hen zal verliezen want uiteindelijk wint diegene die de rechter het meeste gegeven heeft. Dit zal ik aantonen met een treffend voorbeeld van twee mensen die procedeerden over de erfenis van een duur stuk grond. Het hele proces was immers openbaar.

(Petrus' confrontatie met Simon Magus) (1620) van de Italiaanse schilder Avanzino Nucci (ca. 1552-1629).

In vs. 67 staat: 'Des toghe ic u exempel clær'. De verteller gaat iets aantonen met een duidelijk voorbeeld. Een exempel is een leerzaam verhaal met een zedelijke strekking.

Vs. 118 luidt: 'Aldus soe liet hi hem bevroeden.' Volgens het *Middelnederlandsch woordenboek*, 1ste deel, kolom 1196, s.v. *bevroeden* betekent *Hem laten bevroeden*, 'zich laten leren', 'inlichten', 'raden'. Als voorbeeld wordt 'Aldus soe liet hi hem bevroeden, Hild. 37, 118' geciteerd. Deze versregel betekent iets als 'Nu beschikte hij over deze informatie van zijn vrouw.' Omdat deze zin nietszeggend is, heb ik die hierboven achterwege gelaten. Vermoedelijk heeft Willem van Hildegarsberch de Middelnederlandse zin alleen toegevoegd uit rijm dwang. Het woord *bevroeden* rijmt namelijk op *vermoeden* aan het eind van versregel 117. Een dergelijke inhoudsloze versregel wordt een stopvers genoemd. Een woord (of woordgroep) aan het eind van een dichtregel ter wille van het eindrijm heet een rijm lap.

Vs. 156-157 luiden: 'Doe quamen daer die schepen in / Aldair die vierschaer was gheleghen'. De schepenen waren stedelijke rechters en ze werden zo genoemd omdat zij het vonnis schiepen. De vierschaar was de ruimte waarin het gerecht bijeenkwam om recht te spreken zowel in burgerlijke als in strafzaken. Oorspronkelijk werd deze plaats afgezet door vier banken, waarbinnen de beschuldigde stond. Het Middelnederlandse woord *scharn(e)* betekent 'bank'. Het kwam ook voor dat de vierschaar werd afgesloten door touwen te spannen. De uitdrukking *de vierschaar spannen* betekent dan ook: 'een rechtszitting houden'.

In vs. 169 staat: 'Eermen des vonnisse soude vraghen'. Hier zal bedoeld worden dat de rechter de schepenen een vonnis afvraagt, want zo ging dat in de middeleeuwen. En vervolgens 'vinden' (= bepalen) de schepenen het vonnis. Als de schepenen zich geplaagd zagen voor een moeilijkheid ingeval van stilzwijgen, duisterheid of onvolledigheid van de rechtsregels, konden ze 'te hoofde gaan'. Dit hield in dat ze bijvoorbeeld naar schepenen in een andere stad gingen om advies in te winnen. Als de schepenen in Amsterdam om vonnis gevraagd werden en niet wisten hoe daartoe aan de hand van de eigen keur (= verordening) te geraken, moesten ze bij hun collega's in Utrecht te hoofde gaan (Hermesdorf 1955, p. 311-312 en 323). Overigens bestond er in de middeleeuwen nog geen eenheid van recht in de Nederlanden. In steden gold stadsrecht en op het platteland was landrecht van toepassing. De steden kenden een eigen rechtssysteem. De rechtsregels stonden in een stadskeur. Zie voor een voorbeeld hiervan: Kees van Kruijning, Jaap Kruisheer

27. EEN GOED BEMINDE VROUW IS EEN HUIS VOL VREDE

Een wel ghemint wyf is een huys vol vrede (in het Middelnederlands)

Al is een man quaet ende: verachtich
al coomt hi dagelicks thuis versmoort
Al staet syn aensicht droijuch ende swaerachtich
al smyt hi syn wyf om een cleyn woort
Al draecht hi haer clederen te woiken voort
al heeft sij nouwe een scoen aen haren voit
Al brengt hi werringhe oft discoort
is hy vriendelic ten bedde soe ist al goet
Daer wordet vergheten dat hy misdoet
dat naken versoeten alle quade zeden
dus segghe ic als ic ghetuyghe geuen moet
een wel ghemint wyf is een huys vol vrede

Al hadde een wyf al dat sy mochte versieren
planteyt van spyse ende confoort van wijne
Haer maechden haer knapen haer camerieren
haer bedde bestroeit mit rosemareyne
ypocras soete wyn tallen termyne
dat aenschyn te passe mit rosewater bestreken
Mer wanneer si haer nachtrenen verliest te syne
suerman wilter syn crucke in steken
Knapen noch maecht en dorren niet spreken
tis al quaet watmen oyt dede
Men spreecter van sceyden alle weken
een wel ghemint wijf is een huijs vol vrede

Al syn die habytten mit gaten doorscoert
al moet den hongher die bottelier syn
Al ist dat wijf veel weent of knoert
wanneer sij mit magherman int bestier sijn
Al ist gelt te ghecryghen dier syn
al isser dicke groot ongheual
Daer die liefde mach euen fier syn

.....
die nacht renthe die verwinnet al
Wat dat den hongher verdriet aen dede
die ermoide vergheetmen die comen sal

een wel ghemint wyf is een huys vol vrede

Prinche

Wel ghemint is veele
sonder liefde ist quaet te doene tslot
Want die elders loopt ten spele
syn peese faelgiert hem tot inder not
Die hem scietens verstaende is die weet die waerheyt
dese onruste is tot menigher stede
Al laechmen int stroy int verkens cot
een wel ghemint wyf is een huys vol vrede

*Een goed beminde vrouw is een huis vol vrede (in hedendaags
Nederlands)*

Al is een man slecht en verachtelijk,
al komt hij dagelijks dronken thuis,
al is hij chagrijnig,
al slaat hij zijn vrouw om een kleinigheid,
al verkoopt hij haar kleren,
al heeft ze nauwelijks schoenen aan haar voeten,
al maakt hij ruzie,
als hij maar goed in bed is, dan is alles in orde.
Dan is het niet erg wat hij allemaal verkeerd doet.
Het verzacht al het leed.
Daarom zeg ik, als ik een getuigenis moet afleggen:
Een goed beminde vrouw is een huis vol vrede.

Al had een vrouw alles om zich mooi te maken,
al had ze een overvloed aan lekker eten en goede wijn,
al hadden haar vriendinnen en vrienden
haar bed bestrooid met rozenblaadjes,
al beschikte ze altijd over exclusieve wijn,
al had ze lekker wat parfum op zich gedaan,
maar wanneer ze seksueel niet bevredigd wordt,
is ze een grote zuurpruim.
Een vriendin, noch een vriend durft iets te zeggen.
Het is allemaal niet goed, wat zij of hij ook zegt.
Ze hebben het voortdurend over afstand nemen.
Een goed beminde vrouw is een huis vol vrede.

Al zitten haar kleren vol scheuren,
al heeft ze niets te eten,

28. TJEE, HARTJE LIEF, WAT STINKT JE ADEM

Ke herteken lief, hoe stinckt uwen name (in het Middelnederlands)

Een aerdich dronckaertken vreemt van bestiere,
soet van maniere, wonende hierbinnen,
was laestent gheraect te wijn of te biere
en mackten goet ciere om vreucht te gewinnen.
Waerdeur hij ten laetsten, na ick can versinnen,
zijn buijcksken soo vol en sadt heeft ghecreghen
dat hij t' huijs gaende nauwelijck conde vinnen
't slot van die deure. Doe was hij verlegghen
hoe hij die sluetel stack. 't Wou niet tedegghen,
't was al verkeert hoe hij se ghinck vaten.
't Wijf dit hoorende is uut dat bedde ghestegghen
en heeft hem al knoterende inghelaten.
Segghende: eij, dronckaert, wanneer sul dij besaten?
Met dien gaf sij een hoeste als d'oneersame,
recht veur zijn neuse. Doen sprack hij onverwaten:
ke herteken lief, hoe stinckt uwen name.

Ondercomende in 't bedde dus vol en droncken,
nau wetende van hemselfs als Bacchus' clercken
ghemeenelijck doen, begonst hij te roncken,
te slapen, te stenen ghelijck als een vercken.
Doen hij nu ontwaecte en begost te mercken
dat hij lach in 't bedde bij sijn wijfken alleene,
woude hij hem, Godwouts, mede wat verstercken
in Venus' conste, en begonste oock reene
te sabben, te cussen recht als eene
daer veel wonders bij sou worden bespoort.
Hij waende die mont, maer soo ick meene
was hij met sijn neuse omtrent die vuijlpoot.
Doen hij nu vernam dat het daer roock heel vergoort,
en dat sulcken lucht hem was onbequame,
sprack hij noch als voren het oude woort:
ke herteken lief, hoe stinckt uwen name.

Noch even vierich sach men hem dursten
in Venus' conste noch ter selver stont.
Al hadde hij die billen, hij waende die bursten,
en custe die wel hertich met sijnen mont.

Och, sprack hij, certeyn mijn daghen en vont
ick noijt gheen schoonder in boesem ontloken,
soo welghemaect, die soo fraeij sijn en soo ront,
mij is te badt dat ick erbij lig ghedoken.
Noch moet ick se eens, sprack hij, se bestoken
met mijn mondeken, dies het hert gheneest,
en cussen se lieflijck als 't is veursproken.
Die vrouw dit hoorende loech in haeren gheest
en ghaf hem met dien doe een warme veest,
recht veur sijn neuse, sooals ick rame.
Hij vernemende sulcken lucht sprack onbedeest:
ke herteken lief, hoe stinckt uwen name.

Prince

Hoe 't speelen voleijnde waer nau op een rolle
te schrijven of te dichten tot eenighe tije.
Want terwijl hij dus wroete ghelijck als een molle,
ghebeurden hem een soo aerdighen boeverije
van sijn huijsvrouwe, want dees had sonder chije
den buijckloop, als 't doe wel bleeck ongheloghen.
'tWelck haer schielijck overquam terwijl dat hije
die vuilpoort vast custe, en heeft hem bespoghen,
soo bijster van achteren, dat neus, mont en oghen
soo waren besorcht – men soud' eraf grijsen.
Hij dit vernemende is uut het bedde ghevloghen,
bescheten, begaet en meende te ijsen.
Ick hou. Hij voortaan niet meer en sal prijsen
sulcken vrijage als hij met schandt en blame
doen most besoecken, maer wel segghen ende bewijsen:
ke herteken lief, hoe stinckt uwen name.

Liefde boven al

Tjee, hartje lief, wat stinkt je adem (in hedendaags Nederlands)

Een beminnelijke dronkaard met vreemde gewoonten maar een goed karakter, die hier woont, had zich laatst tegoed gedaan aan bier of wijn. Hij had ook flink gesmuld om volop te genieten. Zijn buikje was helemaal rond en hij was zo zat dat hij nauwelijks het slot van zijn voordeur kon vinden. Hij wist niet meer hoe hij de sleutel in het slot moest steken. Wat hij ook probeerde, het lukte hem maar niet om de sleutel in het slot te krijgen. Zijn vrouw hoorde dit, kwam uit bed en liet hem mopperend binnen. Ze zei: 'Hé zatlap, wanneer heb je zo veel gezopen?' Hierop hoestte zij op schandelijke wijze recht

29. PROBEER ZELF OOK EENS DIT SOORT LIEFDE

Proeft selue wat sulcke liefde can maken (in het Middelnederlands)

Een amorues in minnen seer vierich
die liefde int herte vast hae beloken
Quam tot synder liefste als mutsaert ghierich
daer sij sat op een scijt huijs ghedoken
Hij en hadse in twe maenden niet ghesproken
dus stort hi haer toe als minnaer heet
Wacht seydsi vrunt ghij mocht mij croken
hout wat staende ick heb een ey bereet
Ten help niet wat sy riep of creet
hy dudense datmense hoorde craken
van groter liefden sy achter spleet
Soe datsei haer altemael bescheet
prueft selue wat sulcke liefde can maken

Doen hem den moet wat was ghesoncken
ghinghen sy slapen soet liefde gheboot
Damorues had sauonts versch bier ghedroncken
dus scheet hy der liefster inden scoot
Den stanc quam wten bedde soe groot
dat sy moest walghen onuertoghen
Doen keerdy hem omme ende hiel haer thoot
Duer trouwe die nie en ha gheloghen
Tusschen haer borstkens lach hi gheboghen
Amorueslick dee hem vrou venus waken
Lief en was van lieue daer niet bedroghen
sy was besceten hy was bespoghen,
Prueft selue wat sulcke liefde can maken

Sij ghinghen tsamen in een bat
daer sy malcanderen wiesschen en wreuen
Mer int lest ontsloot die bruijt haer gat
dat die brocken tusschen haer borsten dreuen
Sulcke ghifte const sij haren liefken gheuen
om dat hi hem soe vriendelic te huerwertscicte
Sy had haer achter wat op geheuen
ende besceet haer doense te vijfste [lees: vijsten] michte.
Twas wonder dat hij niet en verscricte
doen hijse sou cussen aen haer caken

Seer minnelick sy haer te hem wert nicte
hy doudese dat hy oock onstricte
Prueft selue wat sulcke liefde can maken

Prinche

Als mijn mutskens niet en gheriefden
voertyts doe ic was int herte ghewont
Soe bescheet ick mij dick van groter liefden
als ic voor mijns liefs veynster stont
Ick stelde mynen eers daer neder goet ront
als ick met voitcouwe daer moest haken
Als sy dan smorghens aansach den stront
soe loichse en werdt daer af ghesont
Prueft seue wat sulcke liefde can maken

Probeer zelf ook eens dit soort liefde (in hedendaags Nederlands)

Een hartstochtelijke man die tot over zijn oren verliefd en knotsgeil was, ging naar zijn liefje. Zij zat op het schijthuis. Hij had haar twee maanden niet gezien. Daarom besprong hij haar als een hete minnaar. 'Vriend, pas op dat ik niks breek,' zei ze, 'wacht even, ik ben een keutel aan het bouwen.' Wat ze ook zei of riep, het hielp niet. Uit grote liefde nam hij haar zo hard dat een krakend geluid te horen was en zij van achteren openspleet. Hierdoor kwam ze helemaal onder de stront te zitten. Probeer zelf ook eens dit soort liefde.

Toen zijn hitsigheid wat gezakt was, gingen ze uit liefde naar bed. De verliefde man had 's avonds veel bier gedronken, daarom scheet hij bij zijn liefje in haar schoot. De stank verspreidde zich en was zo ondraaglijk dat ze onmiddellijk moest kotsen. Hij draaide zich om en hield haar hoofd vast uit trouw, die hij nooit had verzaakt. Hij lag amoureuus tussen haar borsten en offerde aan Venus. Ze hadden elkaar niet teleurgesteld. Zij zat onder de stront en hij onder de kots. Probeer zelf ook eens dit soort liefde.

Ze gingen samen in bad om elkaar te wassen en schoon te wrijven. Aan het eind gooide de vrouw haar achterpoort open. Hierna dreven de stukken stront tussen haar borsten. Zij gaf haar man dergelijke geschenken omdat hij zo vriendelijk was geweest om naar haar toe te komen. Ze had haar been opgeheven om een scheet te laten, maar bescheet zich. Het was verbazingwekkend dat hij niet terugdeinsde toen hij heel liefdevol haar wangen kustte. Zij kreeg zin in hem en hij ook in haar en daarom besprong hij haar nogmaals.

31. HET WILHELMUS

Het Wilhelmus (naar de tegenwoordige tekst)

[1] Wilhelmus van Nassouwe
ben ik, van Duitsen bloed,
den vaderland getrouwe
blijf ik tot in den dood.
Een Prinse van Oranje
ben ik, vrij, onverveerd,
den Koning van Hispanje
heb ik altijd geëerd.

[2] In Godes vrees te leven
heb ik altijd betracht,
daarom ben ik verdreven,
om land, om luid gebracht.
Maar God zal mij regeren
als een goed instrument,
dat ik zal wederkeren
in mijnen regiment.

[3] Lijdt u, mijn onderzaten
die oprecht zijt van aard,
God zal u niet verlaten,
al zijt gij nu bezwaard.
Die vroom begeert te leven,
bidt God nacht ende dag,
dat Hij mij kracht zal geven,
dat ik u helpen mag.

[4] Lijf ende goed tezamen
heb ik u niet verschoond,
mijn broeders, hoog van namen
hebben 't u ook vertoon
Graaf Adolf is gebleven
in Friesland in den slag,
zijn ziel in 't eeuwig leven
verwacht den jongsten dag.

[5] Edel en hooggeboren,
van keizerlijken stam,

een vorst des rijks verkoren,
als een vroom christenman,
voor Godes woord geprezen,
heb ik, vrij onversaagd,
als een held zonder vrezen
mijn edel bloed gewaagd.

[6] Mijn schild ende betrouwen
zijt Gij, o God mijn Heer,
op U zo wil ik bouwen,
Verlaat mij nimmermeer.
Dat ik doch vroom mag blijven,
uw dienaar t'aller stond,
de tirannie verdrijven
die mij mijn hart doorwondt.

[7] Van al die mij bezwaren
en mijn vervolgers zijn,
mijn God, wil doch bewaren
den trouwen dienaar Dijn,
dat zij mij niet verrassen
in haren bozen moed,
hun handen niet en wassen
in mijn onschuldig bloed.

[8] Als David moeste vluchten
voor Sael den tiran,
zo heb ik moeten zuchten
als menig edelman.
Maar God heeft hem verheven,
verlost uit alder nood,
een koninkrijk gegeven
in Israël zeer groot.

[9] Na 't zuur zal ik ontvangen
van God, mijn Heer, het zoet,
daar na zo doet verlangen
mijn vorstelijk gemoed:
welk is, dat ik mag sterven
met ere in het veld,
een eeuwig rijk verwerven
als een getrouwen held.

[10] Niet doet mij meer erbarmen

in mijnen wederspoed
dan dat men ziet verarmen
des Konings landen goed.
Dat u de Spanjaards krenken,
o edel Neerland zoet,
als ik daaraan gedenke,
mijn edel hart dat bloedt.

[11] Als een prins opgezeten
met mijner heireskracht,
van den tiran vermeten
heb ik den slag verwacht,
die, bij Maastricht begraven,
bevreesde mijn geweld;
mijn ruiters zag men draven
zeer moedig in dat veld.

[12] Zo het den wil des Heren
op dien tijd had geweest,
had ik geern willen keren
van u dit zwaar tempeest.
Maar de Heer van hierboven,
die alle ding regeert,
die men altijd moet loven,
en heeft het niet begeerd.

[13] Zeer christlijk was gedreven
mijn prinselijk gemoed,
standvastig is gebleven
mijn hart in tegenspoed.
Den Heer heb ik gebeden
uit mijnes harten grond,
dat Hij mijn zaak wil redden,
mijn onschuld maken kond.

[14] Oorlof mijn arme schapen
die zijt in groten nood,
uw herder zal niet slapen,
al zijt gij nu verstrooid.
Tot God wilt u begeven,
zijn heilzaam woord neemt aan,
als vrome christen leven,
't zal hier haast zijn gedaan.

[15] Voor God wil ik belijden
en Zijner groten macht,
dat ik tot genen tijden
den Koning heb veracht,
dan dat ik God den Heere,
der hoogsten Majesteit,
heb moeten obediëren
in den gerechtigheid.

Het Wilhelmus (in hedendaags Nederlands)

Een nieuw christelijk lied, gemaakt ter ere van de doorluchtige heer, heer Willem, Prins van Oranje, graaf van Nassau, Vader des Vaderlands, mijn genadige prins en heer. De eerste hoofdletters van elke strofe vormen de naam van Zijne Prinselijke Genade.

Op de melodie van Chartres

[1] Willem van Nassau ben ik, uit een Nederlands geslacht. Het vaderland zal ik trouw blijven tot in de dood. Als Prins van Oranje ben ik vrij en onbevreesd. De koning van Spanje heb ik altijd gerespecteerd.

[2] Ik heb altijd nagestreefd te leven in ontzag voor God. Daarom ben ik verdreven en beroofd van land en lieden. Maar God zal mij behandelen als een trouwe dienaar, zodat ik zal terugkeren in het bestuur van mijn land.

[3] Heb geduld, mijn trouwe onderdanen. God zal jullie niet verlaten, al hebben jullie het nu moeilijk. Wie vroom wenst te leven, moet dag en nacht God bidden dat Hij mij kracht moge geven zodat ik jullie kan helpen.

[4] Mijn leven en al mijn bezittingen heb ik voor jullie op het spel gezet. Mijn broers van hoge faam hebben jullie dat ook bewezen: graaf Adolf is gesneuveld in de veldslag in Friesland. Zijn ziel in de hemel wacht op de dag des oordeels.

[5] Als hooggeboren edele uit een keizerlijk geslacht, als hooggeplaatste rijksvorst en als vroom christen heb ik voor Gods Woord zeer onverschrokken en onbevreesd als een held mijn adellijk leven gewaagd.

[15] Voor God en Zijn almacht wil ik belijden dat ik de koning nooit heb veracht, maar dat ik God de Heer, de hoogste Majesteit, heb moeten gehoorzamen in gerechtigheid.

Toelichting

Het *Wilhelmus* is sinds 1932 het officiële Nederlandse volkslied en was tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) een geuzenlied, het lied van het verzet tegen de bezetter. Het dient gezongen te worden op de melodie van *Chartres*, een Frans spotlied over de mislukte belegering van de katholieke stad Chartres in Frankrijk in 1568 door de hugenoten (Franse calvinisten) onder leiding van de prins van Condé (Louis I de Bourbon-Condé). Een lied dat op een bestaande melodie gemaakt is, wordt een contrafact genoemd. *Wilhelmus* is de gelatiniseerde vorm van de Duitse naam *Wilhelm (von Nassau)*.

Een ik-persoon zingt het lied en dat is Willem van Nassau ofwel Willem van Oranje (1533-1584), geboren in Dillenburg in het graafschap Nassau in het tegenwoordige Duitsland. Hij is 'van Duytschen Bloedt'. Dit heeft betrekking op het Heilige Roomse Rijk. In de 16de eeuw vielen daar het huidige Duitsland en de Nederlanden onder. De Vader des Vaderlands (*pater patriae* in het Latijn) speelde een sleutelrol in de Tachtigjarige Oorlog, ook vaak de Opstand of de Nederlandse Opstand genoemd. Het *Wilhelmus* bestaat uit 15 coupletten (strofen) en is een acrostichon (naamdicht, naamvers, lettervers). De letters van elke eerste zin van iedere strofe vormen de naam *Willem van Nassov*. De -v moet gelezen worden als een -u, net als in het Latijn.

Wilhelmus van Nassouwe
In Godes vrees te leven
Lijdt U, mijn Ondersaten,
Lijf ende goed al te samen
Edel en Hooch gheboren
Mijn schilt ende betrouwen
Van al die my beswaren,
Als David moeste vluchten
Na tsuer sal ick ontfanghen
Niets doet my meer erbarmen
Als een Prins opgheseten
Soo het den wil des Heeren
Seer christlick was ghedreven
Oorlof mijn arme schapen,
Voor Godt wil ick belijden

Afb. 1: Avanzino Nucci (ca. 1552-1629): *Petrus' confrontatie met Simon Magus* (1620). Petrus en Johannes leggen de Samaritanen hun hand op. Simon de Tovenaar heeft een zak met geld in zijn linkerhand om de macht te kopen om mensen door handoplegging de Heilige Geest te laten ontvangen.

Afb. 2: Pieter Saenredam (1597-1665): *Het oude stadhuis in Amsterdam* (1657). De overdekte gaanderij links van de toren is de vierschuur. Daar vond de openbare rechtspleging plaats. De schout (= het hoofd van het gerecht) en de schepenen zaten op een bank tegen de achterwand.

BIBLIOGRAFIE

Petty Bange: *Moraliteyt saelt wesen, Het laatmiddeleeuwse moralistisch discours in de Nederlanden*. Hilversum: Verloren. 2007. (Middeleeuwse studies en bronnen, [dl.] 99).

Peter G. Beidler: 'The miller's tale'. In: *Sources and analogues of The Canterbury Tales*. General editor: Robert M. Correale. Associate general editor: Mary Hamel. Volume 2 (Cambridge: D.S. Brewer. 2005). (Chaucer studies, [dl.] 35), p. 249-275.

Frederick M. Biggs: 'The miller's tale and *Heile van Beersele*'. In: *The review of English studies* 56 (2005), p. 497-523.

De Bijbel. Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap. Amsterdam [enz.]: Querido Facto. 2021. (NBV21 [= de nieuwe Bijbel voor de 21e eeuw]). ISBN 978 90 214 2875 8

Boek van de wraak Gods. Vertaling: Wim van Anrooij. Amsterdam: Querido. 1994. (Griffioen).

Ton den Boon: *De taal der liefde, Literair woordenboek van seks en erotiek*. [Utrecht]: Van Dale. 2017.

Henny Bouwmeester: 'De gerechtsplaats'. In: Agnes Schreiner, Henny Bouwmeester en Anne van Dooren: *In de ban van het recht, Captured by justice*. Amsterdam: Duizend & Een. 1991. [With a comprehensive summary in English, 'The court', on p. 84-89], p. 27-55.

Castermans (2024a) = Robert Castermans: *Lanseloet van Denemarken en De heks in hedendaags Nederlands, Een verkrachter of een verleider?* Met een uitgebreide toelichting. 3de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2024.

Castermans (2024b) = Robert Castermans: *De blootsvoetse broeders (De bervoete broers) en Stout en Onbeschaamd (Stout ende Onbescaemt) in hedendaags Nederlands, En andere kluchten van de rederijkers*. Met een uitgebreide toelichting. 2de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2024.

Castermans (2024c) = Robert Castermans: *De klucht Nu noch (Toe maar) in hedendaags Nederlands, andere kluchten, spoken en*

boerden, Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur en een pittige polemiek met prof. dr. Ludo Jongen. 3de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2024.

Castermans (2024d) = Robert Castermans: *Elckerlijc in hedendaags Nederlands, De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven, Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen*. Met een uitgebreide toelichting. 2de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2024.

Castermans (2023a) = Robert Castermans: *Karel en Elegast (Karel ende Elegast), De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza*. Met een uitgebreide toelichting. 2de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2023.

Castermans (2023b) = Robert Castermans: *Beatrijs, De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza*. Met een uitgebreide toelichting. Amsterdam: Brave New Books. 2023.

Castermans (2023c) = Robert Castermans: *Het esbatement van den appelboom (Het esbatement over de appelboom) in hedendaags Nederlands en andere kluchten van de rederijkers, Met een uitgebreide toelichting and with a summary in English of The Farce of the Apple Tree*. 2de, herziene en uitgebreide dr. Amsterdam: Brave New Books. 2023.

Paul Claes: 'Egidiuslied'. In: Paul Claes: *De sleutel, Vijfentwintig gedichten van Noord en Zuid ontsloten*. Nijmegen: Vantilt. 2014, p. 16-20 en 159.

Dirk Coigneau: *Refreinen in het zotte bij de rederijkers*. Bekroond door de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Dl. 1 (Gent: Secretariaat van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. 1980). (Reeks 6, nr. 111).

Dirk Coigneau: 'Beschouwingen over de refrainen in het zotte uit de bundel van Jan van Styvevoort'. In: *Jaarboek De Fonteyne 1969-1970*, p. 37-94.

Jan Cremer: *Toneel, The late late show & Oklahoma motel*. Utrecht [enz.]: A.W. Bruna & Zoon. 1969. (Zwarte Beertjes, [dl.] 1322).

[Jan Cremer]: *Ik Jan Cremer*. 55ste dr. Goudenjubileumuitgave. Een halve eeuw *Ik Jan Cremer* 1964 - 2014. Amsterdam: De Bezige Bij. 2014.

Hans van Dijk, Wim Hummelen, Wim Hüsken en Elsa Strietman: 'A survey of Dutch drama before the Renaissance'. In: *Dutch crossing, A journal for students of Dutch* 1984, nr. 22, p. 97-131.

A.M. Duinhoven: 'Dat teen scoon moeste ghestorven sijn! Het vijfde vers van het Egidiuslied'. neerlandistiek.nl, publicatiedatum 14 juni 2001. Dit artikel is te downloaden via: <https://dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/28502>

Karel Eykman en Fred Lodder: *Van de man die graag dronk en andere Middelnederlandse komische verhalen*. Amsterdam: Prometheus. 2002. (Nederlandse klassieken).

Noël Geirnaert: 'Van (informeel?) gezelschap naar rederijkersgilde, De continuïteit tussen de dichters van het Gruuthusehandschrift en de rederijkers van de Heilige Geest'. In: *Het Gruuthusehandschrift, Literatuur, muziek, devotie rond 1400*. Internationaal congres Brugge 25-27 april 2013. Onder redactie van Frank Willaert, Jos Koldewey en Johan Oosterman (with summaries in English). Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. 2015. (Studies op het gebied van de oudere Nederlandse letterkunde, [dl.] 6), p. 273-277.

Noël Geirnaert: 'Het Gruuthusehandschrift in de cultureel-maatschappelijke context van Brugge rond 1400'. In: *Liefde en devotie, Het Gruuthusehandschrift: kunst en cultuur omstreeks 1400*. Redactie: Jos Koldewey, Inge Geysen, Eva Tahon. [z.pl.]: Ludion. 2013, p. 81-88.

Noël Geirnaert: 'Op zoek naar Egidius, Het laatmiddeleeuwse Brugge in het Gruuthuse-handschrift'. In: *Het Gruuthuse-handschrift in woord en klank, Nieuwe inzichten, nieuwe vragen*. KANTL-colloquium 30 november 2007. Onder redactie van Frank Willaert. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. 2010. (Studies op het gebied van de oudere Nederlandse letterkunde, [dl.] 4), p. 169-179 en 183.

Het Gruuthuse-handschrift, Hs. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 79 K 10. Band 1. Ingeleid en kritisch uitgegeven door Herman Brinkman. Met een uitgave van de melodieën door Ike de Loos.

Deze bloemlezing van de Middelnederlandse literatuur bevat de klassiekers *Karel en Elegast*, *Beatrijs*, *Lanseloet van Denemarken*, *Toe maar* en *Elckerlijc*. Ook minder bekende teksten hebben een plaats gekregen. Belangrijke criteria waren literaire waarde, humor en ook scabreusheid. Vaak wordt gedacht dat de Middelnederlandse letterkunde voornamelijk bestaat uit ridderverhalen en stichtelijke teksten. Maar wie de seksuele en/of schuine teksten in deze bundel leest, weet voortaan dat de middeleeuwen bepaald niet 'braaf' waren. De boerde *Over een begijn* is ronduit pornografisch en nóg schunniger dan het humoristische gedicht *Probeer zelf ook eens dit soort liefde* is amper mogelijk.

Alle 31 teksten in deze bloemlezing van de neerlandicus Robert Castermans zijn vertaald in hedendaags Nederlands en zo nodig voorzien van een uitgebreide toelichting. Als toegift is het Nederlandse volkslied, het *Wilhelmus*, en zijn literaire en historische context opgenomen.

Bestel nu

De Nachtwacht van de Middelnederlandse literatuur

De bovenstaande pagina's
zijn slechts een deel van het boek:

De Nachtwacht

van de
Middelnederlandse literatuur

**Een bloemlezing
van Middelnederlandse letterkunde
in hedendaags Nederlands**

van

**Robert Castermans
en
Henri Castermans †**

Bestel het hele boek voor slechts € 21,95
via www.bravenewbooks.nl of via een (internet)boekhandel.

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken